

K R O N I K A

Języki słowiańskie w ujęciu diachronicznym i synchronicznym II.

Slavic Languages in Diachronic and Synchronic Perspectives II.

MIECZYSLAW BALOWSKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5301-9819>

E-mail: balowski@amu.edu.pl

W dniach 15–16 maja 2025 roku na Uniwersytecie Opolskim odbyła się druga międzynarodowa konferencja naukowa *Języki słowiańskie w ujęciu diachronicznym i synchronicznym* pod tytułem *Tradycja i nowoczesność*. Jest to cykliczne spotkanie slawistyczne organizowane przez Katedrę Języków Słowiańskich Instytutu Językoznawstwa Uniwersytetu Opolskiego, a jego pierwsza edycja miała miejsce w roku 2023 (por. Hampl, 2023). Znaczne grono prelegentów reprezentowało ośrodki slawistyczne zarówno polskie, jak i zagraniczne. Spośród uczelni polskich należy wymienić Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Opolski, Uniwersytet Szczeciński, Uniwersytet Śląski i Uniwersytet Wrocławski. Licznie reprezentowane były także czeskie instytucje naukowe i uniwersytety: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, Slovanský ústav Akademie věd České republiky, Univerzita Hradec Králové, Univerzita Karlova, Ostrav-

Bohemistika, 2026 (1) © The Author(s). Published by: Adam Mickiewicz University in Poznań, Open Access article, distributed under the terms of the CC Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International licence (BY-NC-ND, <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ską uniwersytetu, Uniwersytetu Palackého v Olomouci, Śląską uniwersytetu v Opavě, Západočeská uniwersytetu v Plzni. Ponadto w gronie prelegentów byli przedstawiciele innych zagranicznych ośrodków, takich jak Prešovská uniwersytetu (Słowacja), Oddział Narodowego Centrum Naukowego „Instytut Ekspertyz Sądowych im. Zasłużonego Profesora M.S. Bokariusa” w Połtawie (Ukraina), Charkowski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny imienia G.S. Skoworody (Ukraina) oraz Tarnopolski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny imienia Włodzimierza Hnatiuka (Ukraina).

W imieniu organizatorów konferencji gości i prelegentów powitała kierownik Katedry Języków Słowiańskich, prof. UO dr hab. Grażyna Bałowska, następnie konferencję otworzyła dyrektor Instytutu Językoznawstwa UO, prof. UO dr hab. Anna Tabisz. Życząc uczestnikom owocnych obrad, podkreśliła, że konferencja ta wpisuje się w bogatą tradycję uczelni opolskiej jako znanego w Polsce sławistycznego ośrodka akademickiego.

Podczas dwudniowych obrad zaprezentowano 44 referaty, przy czym ponad połowę stanowiły wystąpienia, których autorzy koncentrowali się na zagadnieniach języka czeskiego. I tym właśnie analizom poświęcimy uwagę w niniejszym sprawozdaniu. Obrady plenarne pierwszego dnia konferencji otworzył referat Jany Hoffmannovej *Česká, polská a slovenská stylistika v jedné dekádě (2013–2022)*, w którym autorka dokonała porównania najnowszych opracowań dotyczących stylistyki, jakie pojawiły się na przestrzeni ostatniego dziesięciolecia w Czechach, na Słowacji oraz w Polsce. Szczegółowo przebadła podejścia m.in. do sposobu definiowania takich pojęć, jak *styl, tekst, dyskurs, język, komunikacja czy rejestr*, do rozumienia wielojęzyczności czy dialogowości komunikatu, opisu języka nowych mediów czy kolokwializacji niektórych sfer współczesnej komunikacji, by dojść do wniosku, iż podejścia te są zgodne w wielu kwestiach i w podobny sposób reagują na aktualne trendy rozwojowe języka. W drugim wystąpieniu pt. *Walencja kulturowa a identyfikacja narodowa w społeczeństwie wielokulturowym*, Mieczysław Bałowski, wychodząc od pojęć *tradycja, nowoczesność* oraz *konfrontacja*, wskazał na ich odbicie w języku. Badacz zauważył, że w przypadku aktywności jednostki mamy do czynienia z różnym stopniem uniwalencji językowej i kulturowej, przejawiającej się np. makaronizowaniem, zapożyczaniem wyrazów obcych itd. W przypadku zaś aktywności zbiorowej chodzi o kontakty międzyjęzykowe (wyspowy rodzaj kontaktu kulturowego i językowego), wewnątrzjęzykowe (standard – subsystem regionalny) i zewnątrzjęzykowe (kultura regionalna – kultura ponadregionalna). Obrady plenarne zamknął Andrzej Charciarek referatem *Provozní řád jako nápis v polském a českém veřejném prostoru*, w którym autor zajął się porównaniem specyficznego polskiego i czeskiego gatunku, jakim jest regulamin, określający zasady korzystania z różnorodnego typu przestrzeni publicznej, np. terenów zielonych (parki, ogrody, bulwary), placów czy różnego typu obiektów.

Dalsza część obrad konferencyjnych przebiegała w sekcjach tematycznych. Problematyka bohemistyczna była najliczniej reprezentowana w sekcji leksykalno-semantycznej zarówno w pierwszym, jak i w drugim dniu konferencji. Szczegółowemu oglądowi terminologii położniczej w ujęciu diachronicznym poświęciła swoje wystąpienie Helena Chýlová, która w referacie pt. *Formování porodnické terminologie v češtině v období 1. poloviny 19. století* przedstawiła analizę korpusu terminów wyekscerpowanych z dzieł Antonína Jana Jungmanna, twórcy nowoczesnej opieki medycznej nad ciężarną kobietą w Czechach. Autorka zwróciła uwagę na sposoby wzbogacania staroczeskiego słownictwa położniczego poprzez tworzenie nowych terminów w oparciu o język niemiecki, ale także własną inwencję Antonína Jana Jungmanna. W kolejnym referacie pt. *Úvaha nad pojmy «modernost» a «módnost»* Marie Čechová omówiła wzajemną relację współczesnych czeskich pojęć *modernost* i *módnost*, podkreślając, że ich wspólną cechą jest nowość. Badaczka zauważyła także różnice w ich znaczeniu: *modernost* jest rozumiana powszechnie jako pożądana, natomiast *módnost* zwykle traktowana jest jako zjawisko negatywne. Następną prelegentką, Aleksandra Zięba, przedstawiła referat pt. *Na tropie fatyzmów i emotywów: autorskie metody wyodrębniania reproduktów w duchu myśli opolskiej*. W swojej analizie oparła się na koncepcji frazematyki Wojciecha Chlebdy, który wprowadził termin *frazem/reprodukt wielowyrzowy* na określenie jednostek pełniących podstawową funkcję w komunikacji interpersonalnej i obejmujących oprócz fatyzmów i emotywów także adresatywy, napisy miejskie itp.

W omawianej sekcji kolejny referat pt. *At' je vaše slovo «ano», «ne»* 'a «ne», «ne»'. *Lexikální sémantika perspektivou jazykových příruček a komunikační reality* wygłosił Miloš Vondráček. Autor, w oparciu o materiał badawczy uzyskany z Czeskiego Korpusu Narodowego, z korpusów tekstów pisanych SYN2020 i SYNv13, zaprezentował analizę środków modalnych typu *ano (jo), ne; zřejmě, patrně; jistý, určitý; jisté, určitě*. Inny sposób wykorzystania danych korpusowych we współczesnym językoznawstwie omówił Adrian Zasina w swoim wystąpieniu pt. *Typologie korpusových cvičení a jejich automatické generování pomocí AI*. Badacz zwrócił uwagę na możliwości wykorzystania nowych technologii w procesie dydaktycznym. Podkreślił, że połączenie metod lingwistyki korpusowej z technologią AI pozwala usunąć trudność, jaką jest obecnie obsługa narzędzi korpusowych, dzięki czemu i łatwiejszemu generowaniu przez AI wyników zadanych operacji.

W ramach omawianej sekcji leksykalno-semantycznej zaprezentowano także cztery referaty traktujące o zagadnieniach czeszczyzny w porównaniu z innymi językami: polskim, słowackim, rosyjskim oraz angielskim czy niemieckim. Jiří Zeman w wystąpieniu zatytułowanym *Vztah cizích a českých textů při přejímání písní populární hudby* zaprezentował sposób przekształcenia tekstu piosenki rozumianej jako przykład specyficznego tekstu kultury z L1 (język polski) do L2 (język sło-

wiański: czeski, słowacki). Utworem analizowanym przez badacza była popularna polska piosenka *Ballada wagonowa*, wykonywana przez Marylę Rodowicz. Na podstawie przedstawionej analizy autor doszedł do wniosku, że teksty oscylują między transformacją (tłumaczeniem) a substytucją (zastąpieniem innym tekstem), przy czym tekst słowacki jest bliższy transformacji, a czeski stanowi substytucję. Kolejnym referatem o charakterze porównawczym był tekst L u k á š a M a r š í k a pt. *Depropriální lexikum ve slovní zásobě a jeho kulturní dědictví (na materiálu českého, ruského a polského jazyka)*. Autor badał eponimy funkcjonujące w tytułowych trzech językach ze szczególnym uwzględnieniem ich ładunku kulturowego i podkreślił, że grupa tego typu wyrazów deproprialnych charakteryzuje się znaczną różnorodnością i bogactwem odwołań historyczno-kulturowych, co wpływa nie tylko na wzbogacanie zasobu słownictwa danego języka, ale także ewokuje zainteresowanie historią i kulturą poszczególnych społeczności, z języka których wywodzą się badane przykłady. Komparatywne ujęcie rosyjsko-czeskie reprezentowało wystąpienie L u k á š a P l e s n í k a, który w referacie pt. *Možnosti lexikálního přenosu vidové dvojice «брать/взять» (rusko-česká komparace)* zastanawiał się nad możliwym przekładem pary aspektowej rosyjskich czasowników na język czeski. W oparciu o bogatą egzemplifikację znaczenia powyższych czasowników, pochodzącą ze słowników języka rosyjskiego, autor skonstatował, że w procesie przekładu na język czeski nieodzowne jest uwzględnienie szerszego kontekstu słowa, aby móc wybrać odpowiedni ekwiwalent znaczeniowy. Natomiast Jiří Jelínek w swoim referacie *«Bledá bázeň», «bledá hrůza» a «bledý strach» v češtině a jiných jazycích* przedstawił tytułowe frazemy w perspektywie diachronicznej oraz synchronicznej, wskazując na ich „życie” w czeszczyźnie poczynawszy od literatury modernizmu przez popularność w latach 1880–1940 po znaczne ograniczenie występowania w drugiej połowie XX wieku i niemal całkowite wyjście z użycia po roku 1980. Przepadał także wpływ innych języków (angielski, niemiecki, polski) na funkcjonowanie tych frazemów w czeszczyźnie.

Spośród zagadnień leksykalno-semantycznych wydzielony został samodzielny krąg tematyczny dotyczący językowego obrazu świata. W tej sekcji przedstawiono sześć referatów o tematyce bohemistycznej. E k a t e r i n a R y c h e v a w wystąpieniu zatytułowanym *Conceptualizace Evropské unie pomocí rostlinných a mechanických metafor v českém politickém diskurzu* przedstawiła obraz Europy zawarty w słownictwie roślinnym oraz mechanicznym, stosowanym przez czeskich polityków. Jak zauważa, metafory z wykorzystaniem słownictwa fitonimicznego (np. *strom, květina, kořeny*) nawiązują do idei naturalnego rozwoju, zakorzeniania się i wzrostu, które wymagają cierpliwości i stałej opieki, natomiast metafory z zastosowaniem słownictwa mechanicznego (np. *stroj, motor, ozubená kolečka, mašinerie*) przedstawiają Unię Europejską jako bezduszny i złożony system, ulegający awariom,

który jednak można kontrolować i naprawiać. J i n d ř í š k a S v o b o d o v á zaś wygłosiła referat pt. *Jan Palach na stránkách Rudého práva v lednu 1969 a 1989*, w którym zaprezentowała medialny obraz Jana Palacha, jaki został ukształtowany w dzienniku *Rudé právo* w 1969 roku po tragicznym samospaleniu, jakiego dokonał w styczniu tegoż roku. Następnie wskazała na zmiany owego obrazu, jakie dokonały się po dwudziestu latach i zostały opublikowane w rocznicę powyższych wydarzeń w styczniu 1989 roku. Dalszym wystąpieniem w tej grupie był referat K a r o l í n y C i n k r a u t o v e j pt. *ZDRAVÍ a NEMOC ve světle textových dat: korpusová analýza*. Badaczka ujęła powyższe pojęcia jako opozycję semantyczną podstawową dla językowego obrazu świata. W swojej analizie oparła się o dane pozyskane z Czeskiego Korpusu Narodowego przy wykorzystaniu narzędzi KonText i Sketch Engine, przy czym odwołała się do badań konceptu ZDROWIE, prowadzonych w ramach międzynarodowego projektu badawczego EUROJOS-2 *Językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów na tle porównawczym*. Natomiast G r a ž y n a B a l o w s k a zajęła się w swoim referacie zatytułowanym *Opozycja SWÓJ – OBCY utrwalona w czeskiej frazeologii* podstawową opozycją semantyczną we frazeologii o charakterze aksjologicznym, w której SWÓJ = dobry, OBCY = zły. Autorka podkreśliła, że tytułowa antynomiczność przejawia się w zestawieniu przeciwstawnej charakterystyki tworzącej podkategorie semantyczne typu: PRZYJACIEL – WRÓG, OPIEKUN – PRZEŚLADOWCA, ODDANY – OBOJĘTNY, DOBRODUSZNY – PODSTĘPNY, PODOBNY DO MNIE – RÓŻNY ODE MNIE. Obrazowi świata utrwalonemu w czeskiej frazeologii poświęcony był także referat L u b o m í r a H a m p l a pt. *Mysz jako najbardziej reprezentatywny przedstawiciel w języku czeskim i polskim w taksonomicznej grupie Rodentia, czyli rzędu gryzoniowatych. Analiza na materiale czeszczyzny i polszczyzny*. Badacz skupił się tu na czeskich i polskich jednostkach frazeologicznych z animalistycznym komponentem MYŚ – MYSZ. Na podstawie cech przypisanych temu zwierzęciu odtworzył językowo-kulturowy obraz człowieka zawarty w analizowanym wycinku frazeologii. Powyższą sekcję zamknęło wystąpienie pt. *Rámcování Ostravy v současné české rozhlasové povídce*, którego autorem był J a n H u l e j a. Autor zrekonstruował językowy obraz miasta uchwycony w serii siedmiu opowiadań dotyczących Ostrawy i emitowanych przez Czeskie Radio na stacji Vltava w 2025 roku pod nazwą *Ostrava, Ostrava!* Zwrócił również uwagę, że w obrazie miasta nadal występują określenia typu *drsné, hornické, hutnické, ošklivé, periferní, osudové město*.

Pozostałe wystąpienia poruszające problematykę bohemistyczną wybrzmiały w drugi dzień obrad w dwu sekcjach: onomastycznej oraz leksykograficznej. Zagadnieniom onomastycznym poświęcili swoją uwagę Jiří Novotný oraz Jitka Bieleň. Jiří Novotný zaprezentował analizę toponimów w ujęciu diachronicznym, odwołując się do wydarzeń historycznych: wyprawy czeskiego księcia Brzetysława I na Polskę w latach 1038–1039. Autor w swoim wystąpieniu pt. *Česká toponyma k pře-*

sidlení Poláků roku 1039 podkreślił, że czeskie toponimy częściowo potwierdzają informacje przekazywane w czeskiej tradycji literackiej (Kosmas), że mieszkańcy zdobytego wówczas Giecza mieli prosić o przesiedlenie do Czech. Tym samym wskazał na pomocniczą funkcję dyscyplin zewnętrznych w stosunku do językoznawstwa i literaturoznawstwa w ustalaniu faktów językowych. J i t k a B i e l e Ń zaś skoncentrowała się na porównawczym synchronicznym ujęciu chrematonimów. W swoim referacie *Neoficiální chrématonyma a jejich fungování v současné češtině a polštině* Autorka wykorzystała ankietę jako narzędzie pozyskania materiału językowego, której respondentami byli uczniowie szkół średnich oraz studenci bohemistyki w Czechach i w Polsce. Badanie wyłoniło korpus hipokorystycznych form chrematonimów, używanych w nieoficjalnej komunikacji w małej grupie społecznej, zwłaszcza w rodzinie.

Natomiast zagadnieniom leksykograficznym poświęcono cztery wystąpienia. J a n a B í l k o v á w referacie pt. *Vývojová dynamika češtiny a korpusová data v současné lexikografii* zaprezentowała problemy związane z opisem nowych znaczeń leksykalnych i form wyrazów, występujących we współczesnej czeszczyźnie i ujętych w opracowywanym obecnie słowniku pod nazwą *Akademický slovník současné češtiny*, który – choć nie jest słownikiem kodyfikacyjnym – ma charakter normatywny i stanowi źródło wiedzy dla użytkowników czeszczyzny o jej poprawnym użyciu w komunikacji. Problematykę współczesnego czeskiego języka nieliterackiego poruszył B a r t o s z J u s z c z a k. W swoim referacie pt. *Nowe wydanie słownika czeszczyzny nieliterackiej. Zakres i rodzaj rozszerzenia* zaprezentował próbę porównania dwóch wydań słownika czeszczyzny nieliterackiej *Slovník nespisovné češtiny* z roku 2009 oraz 2020. Wskazał na różnice w obu wydaniach, dokonując ilościowej i jakościowej analizy rozbieżności leksykalnych przy zastosowaniu dostępnych słowników normatywnych i internetowych. J a n a V í l l n o v K o m á r k o v á zaś poświęciła swoje wystąpienie monumentalnemu dziełu leksykograficznemu, powstającemu od 1989 roku w Akademii Nauk Czeskiej Republiki w Brnie, jakim jest *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, którego ostatni, dwudziesty pierwszy, tom ukazał się pod koniec 2022 roku. Badaczka w referacie pt. *Princip sémantických párel v «Etymologickém slovníku jazyka staroslověnského»* omawia zastosowanie jednej z metod rekonstrukcji znaczenia wyrazów, polegającej na poszukiwaniu analogii znaczeniowych zarówno w językach spokrewnionych, jak i niespokrewnionych.

Sekcję leksykograficzną zamknął referat pt. *Západoslovanské slovníky falešných přátel jako výchozí dataset pro zkoumání mezijazykové homonymie a paronymie*. V l a d í m í r a H o l m a n o v á dokonała analizy sposobu opisu homonimii międzyjęzykowej w słownikach języka czeskiego, polskiego, słowackiego oraz górnołużyckiego. Zwróciła uwagę na fakt, że homonimia międzyjęzykowa została stosunkowo szczegółowo opisana w publikacjach leksykograficznych czesko-polskich, natomiast

w innych tego typu opracowaniach porównawczych zauważa się brak takich informacji, np. słowacko-górnołużyckich.

Zaprezentowane podczas dwudniowych obrad badania językoznawcze potwierdziły tezę, że oba koncepty TRADYCJA i NOWOCZESNOŚĆ zaproponowane przez organizatorów konferencji jako temat międzynarodowego spotkania slawistycznego tylko pozornie są przeciwstawne, faktycznie jednak wzajemnie się warunkują, przenikają i uzupełniają. Opolska konferencja stała się platformą wymiany myśli naukowej i doświadczeń badawczych językoznawców z różnych krajów, otwierając przestrzeń pogłębionego oglądu przedmiotu badań nie tylko w perspektywie diachronicznej i synchronicznej, ale także porównawczej. Zwróciła na to uwagę prof. U O d r h a b. Grażyna Balowska, która zamykając konferencję, podkreśliła, że wysłuchane referaty niewątpliwie pobudziły wyobraźnię naukową uczestników do dalszych dociekań i staną się źródłem inspiracji badawczych, owocujących interesującymi tematami kolejnych prac.

Literatura

HAMPL, L. (2023). První setkání slovanských jazykovědců na Opolské univerzitě. *Bohemistika*, 23(4), 675–681.